

Rapport Praktijkcommissie

Juni 2022

Dit rapport bouwt verder op het tussentijds rapport van de praktijkcommissie van maart 2022.

Inhoud

Inhoud	2
Voorwoord	3
Inleiding	3
Opdrachtschrijving Praktijkcommissie	4
Uitvoering van de opdracht	5
Overzicht werkzaamheden Praktijkcommissie	5
Focus van de praktijkcommissie	8
1 Het belang van een gedeelde bril	8
2 Het perspectief van een veranderingsproces	8
Kwalitatief praktijkonderzoek	9
1 Inleiding	9
2 Diepte-interviews beleidsteams	9
2.1 Implementatieproces nieuwe eindtermen	10
2.2 Haalbaarheid nieuwe eindtermen	11
2.3 Suggesties ter verbetering van de haalbaarheid van de eindtermen	12
Naast knelpunten vermeldde scholen suggesties ter verbetering van de haalbaarheid van de nieuwe eindtermen en de modernisering.	12
3 Pilot bevraging leerkrachten KSO	14
3.1 Methodologie	14
3.2 Eerste bevindingen	14
4 Focusgesprek leerlingen	15
4.1 Methodologie	15
4.2 Eerste bevindingen	15
5 Voorstel Vervolgaanpak vanaf 2022-2023	16
Conclusies en aanbevelingen	16
1 Aanbevelingen met betrekking tot de randvoorwaarden	17
2 Aanbevelingen met betrekking tot de eindtermen	18
Tot slot	19

Voorwoord

De voorzitters van de praktijkcommissie bedanken iedereen die bijgedragen heeft aan haar werkzaamheden, meer bepaald de leden van de praktijkcommissie die tussen hun dagelijkse overladen taken door actief hebben bijgedragen, alle onderwijspartners die hun inzichten en bezorgdheden hebben gedeeld, de geïnterviewde directies en de bevroegde leerkrachten en leerlingen, de Vlaamse Regering voor het vertrouwen en de administratie voor de ondersteuning.

De praktijkcommissie wil bovendien de onuitputtelijke kracht van directies en leerkrachtenteams in de kijker zetten. Steeds opnieuw gaan ze zo kwaliteitsvol mogelijk aan de slag met nieuwe uitdagingen in deze onzekere tijden. Goed onderwijs voor elke leerling staat telkens op de eerste plaats. Dankjewel daarvoor.

Inleiding

Augustus 2021: voorzitters Isabelle Janssens en Kristien Druyts ontmoeten voor de eerste keer hun zorgvuldig onafhankelijk geselecteerde leden van de praktijkcommissie eindtermen. De praktijkcommissie vertegenwoordigt het rijke, diverse onderwijsveld met een evenredige verdeling over de verschillende onderwijsverstrekkers, de Vlaamse regio en het onderwijsaanbod.

Al van bij die eerste ontmoeting werd het grote engagement duidelijk om onbevooroordeeld, constructief en vooral politiek onafhankelijk samen te werken. Praktijkvoorbeelden en diverse aanpakken met eigen pedagogisch project worden gretig uitgewisseld. In de praktijkcommissie speelt net of koepel geen rol. Het belang van de leerling vooropstellen en streven naar een kwaliteitsvolle onderwijspraktijk verbindt over ideologieën heen.

De commissie informeert zich uitgebreid over het ontwikkelproces van de nieuwe eindtermen. Ze wil betrouwbare conclusies trekken en haar opdracht zo nauwgezet mogelijk uitvoeren. De nieuwe eindtermen kunnen niet los gezien worden van de hele modernisering secundair onderwijs. De eindtermen maken deel uit van een omvangrijk veranderingsproces in de scholen. De praktijkcommissie focust daarom op de aanpak van dat hele veranderingsproces in scholen, dat nauw samenhangt met de haalbaarheid van de eindtermen. Het onderzoeksproces naar haalbaarheid van de nieuwe set eindtermen in de praktijk beperkt zich voorlopig tot het 1ste jaar van de 2de graad waar de eindtermen het afgelopen schooljaar zijn ingevoerd.

De praktijkcommissie stelt vast dat men bij een complex veranderingsproces als de modernisering niet elke school over dezelfde kam kan scheren. In een diverse samenleving verdient iedereen gelijke kansen en zo zou dat ook voor scholen moeten zijn.

Het Grondwettelijk Hof heeft een oordeel geveld over de nieuwe eindtermen op het moment dat de praktijkcommissie haar rapport aan het finaliseren was. De praktijkcommissie aanvaardt het oordeel, dat genomen is vanuit de grondwettelijk verankerde vrijheid van onderwijs. De praktijkcommissie kijkt vanuit een andere, praktijkgerichte bril naar de haalbaarheid van de nieuwe eindtermen. Ze is van mening dat de vaststellingen van de praktijkcommissie daarom een meerwaarde hebben voor het onderwijsveld en het beleid.

Met goedkeuring van de Vlaamse Regering zou de praktijkcommissie de haalbaarheid van de eindtermen fijnmazig in kaart brengen, per studierichting en tot op het niveau van de eindtermen zelf. De opdracht van de praktijkcommissie werd met een jaar verlengd om dat grondig te kunnen doen. De praktijkcommissie wil genuanceerd, los van andere belangen, de stem van de leerkrachten en de leerlingen laten horen.

De praktijkcommissie vindt het noodzakelijk om de praktijk mee te nemen in het verdere verloop van de aanpassingen aan de eindtermen. Ze is bereid om, vanuit haar opgebouwde expertise, daarin een rol op te nemen.

Opdrachtomschrijving Praktijkcommissie

De Vlaamse Regering hechtte op 19 december 2020 haar definitieve goedkeuring aan het ontwerp van decreet betreffende de onderwijsdoelen voor de tweede en derde graad van het secundair onderwijs en diverse andere verwante maatregelen. Dat ontwerp van decreet werd aangenomen door het Vlaams Parlement op 10 februari 2021.

De Vlaamse Regering besliste om een praktijkcommissie op te richten¹ om tegemoet te komen aan de bezorgdheid over de omvang, de gedetailleerdheid en de mate waarin de voorliggende eindtermen voldoende ruimte laten voor het eigen pedagogisch project en voor een kwalitatieve invulling van de praktijkcomponent of de artistieke component. De praktijkcommissie krijgt de opdracht om na één schooljaar bijstellingen voor te stellen aan de eindtermen tweede graad in de doorstroomfinaliteit van aso, tso en kso, de dubbele finaliteit van tso en kso en de arbeidsmarktgerichte finaliteit van bso, op grond van de praktische implementatie van de eindtermen. De commissie kan ook aanpassingen voorstellen aan de (specifieke) eindtermen voor de derde graad in de doorstroomfinaliteit van aso, tso en kso, de dubbele finaliteit van tso en kso en de arbeidsmarktgerichte finaliteit van bso zoals ontworpen in het decreet betreffende de onderwijsdoelen voor de tweede en derde graad van het secundair onderwijs en diverse verwante maatregelen².

Concreet wordt gevraagd om op volgende vragen een antwoord te formuleren:

- Kunnen de eindtermen en desgevallend specifieke eindtermen bereikt worden in de onderwijspraktijk, waarbij er voldoende ruimte is voor het eigen pedagogisch project van de school? Laten de eindtermen en desgevallend specifieke eindtermen hierbij bovendien voldoende ruimte om de onderwijsdoelen verbonden aan het specifieke gedeelte te bereiken? Onder het specifieke gedeelte verstaan we de technische- en praktijkcomponent in de arbeidsmarktfinaliteit (bso), de technische- en praktijkcomponent in de dubbele finaliteit en de doorstroomfinaliteit (tso) en de artistieke component in de dubbele finaliteit en doorstroomfinaliteit (kso).
- Welke randvoorwaarden moeten ingevuld worden om te kunnen komen tot een meer succesvolle implementatie van de nieuwe eindtermen?

Ook rond de methodologie en het tijdspad werden concrete afspraken gemaakt. Elk commissielid moest voldoende inzicht in het begrippenkader van de eindtermen verwerven. Vervolgens is het cruciaal om te bepalen met welke bril de praktijkcommissie naar de eindtermen kijkt. Toetsing van de geschetste bezorgdheden over de omvang, gedetailleerdheid, voldoende ruimte voor het eigen pedagogisch project en haalbaarheid gebeurde via een kwalitatief onderzoek.

¹ Mededeling aan de Vlaamse Regering van 26 februari 2021 betreffende voorzitterschap en werkzaamheden praktijkcommissie onderwijsdoelen voor de tweede en derde graad van het secundair onderwijs

² Mededeling aan de Vlaamse Regering van 02 juli 2021 betreffende praktijkcommissie onderwijsdoelen voor de tweede en derde graad van het secundair onderwijs: plan van aanpak, tijdspad en samenstelling

Uitvoering van de opdracht

De praktijkcommissie werkte volgens een strakke planning³. Voor de leden van de praktijkcommissie zelf, allemaal actief in scholen en dus met beide voeten in het onderwijsveld, was het een pittig jaar. Toch was er veel enthousiasme om actief deel te nemen aan de vergaderingen en bij te dragen aan het praktijkonderzoek. Vooral door dat enthousiasme, de grote professionaliteit en die gedrevenheid is de praktijkcommissie erin geslaagd om de tijdsplanning te respecteren zonder aan kwaliteit in te boeten.

Overzicht werkzaamheden Praktijkcommissie

Hieronder een kort verslag over de werkzaamheden van de praktijkcommissie van juli 2021 tot maart 2022:

- Juli 2021: voorzitters
 - o Voorbereiding opstart praktijkcommissie
- 18/08/2021: voltallige praktijkcommissie
 - o Opstart en kennismaking
 - o Toelichting Departement Onderwijs en Vorming: historiek en (grond)wettelijk kader
 - o Toelichting Agentschap voor Hoger Onderwijs, Volwassenenonderwijs, Kwalificaties en Studietoelagen (AHOVOKS): ontwikkel- en goedkeuringsproces
- 25/08/2021: voltallige praktijkcommissie
 - o Toelichting Onderwijsinspectie: betrokkenheid bij valideringscommissie
 - o Toelichting Vlaamse Onderwijsraad: VLOR-advies
 - o Toelichting vertegenwoordigers kso-scholen in de praktijkcommissie
 - hART voor onderwijs
 - Kunstgroep
 - o Toelichting Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen (SERV): SERV-advies
 - o Toelichting AHOVOKS: Doorstroomprofielen
- 15/09/2021: voltallige praktijkcommissie
 - o Toelichting Departement Onderwijs en Vorming: breder kader van hervorming secundair onderwijs: structuurhervorming en link met eindtermen
 - o Toelichting Vlaamse Scholierenkoepel: standpunt over inhoudelijke hervorming
 - o Toelichting Steinerscholen: standpunt
 - o Toelichting Provinciaal Onderwijs Vlaanderen: standpunt en toelichting aanpak implementatie eindtermen
 - o Toelichting Onderwijsvereniging van Steden en Gemeenten: standpunt en toelichting aanpak implementatie eindtermen
 - o Toelichting Katholiek Onderwijs Vlaanderen: standpunt en toelichting aanpak implementatie eindtermen
 - o Toelichting GO! onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap : standpunt en toelichting aanpak implementatie eindtermen
- 22/09/2021: voltallige praktijkcommissie
 - o Toelichting STEM-platform: toelichting belang STEM-eindtermen
 - o Toelichting Onderwijsinspectie: toezicht van inspectie op eindtermen en verhouding met leerplannen
- Eind september 2021: voltallige praktijkcommissie
 - o De praktijkcommissie vormt kleine werkgroepen om alle input uit de toelichtingen te verwerken, om de onderzoeksvragen verder te verfijnen en om na te denken over de concrete aanpak en methodologie waarmee de haalbaarheid zal worden onderzocht.
- 06/10/2021: overleg tussen voorzitters Praktijkcommissie en voorzitter commissie van academici

³ Mededeling aan de Vlaamse Regering van 15 oktober 2021 betreffende Praktijkcommissie onderwijsdoelen voor de tweede en derde graad van het secundair onderwijs: rapportering werkzaamheden juli t.e.m. september 2021 en samenstelling commissie van academici

- Stand van zaken nota commissie van academici
- 06/10/2021: werkgroep methodologie
 - Bespreking richtvragen voor de toelichtingen van praktijkvoorbeelden
- 13/10/2021: voltallige praktijkcommissie
 - Toelichting van praktijkvoorbeelden (a.h.v. richtvragen) over de implementatie van de nieuwe eindtermen tweede graad van vier directies uit de praktijkcommissie
 - Bespreking resultaten werkgroepen rond de verfijning van de onderzoeksvragen en de concretisering van de aanpak en methodologie om de haalbaarheid te onderzoeken.
- 03/11/2021: werkgroep methodologie
 - Bespreking methodologie om de haalbaarheid te onderzoeken
- 11/11/2021: werkgroep methodologie
 - Bespreking methodologie om de haalbaarheid te onderzoeken
- 17/11/2021: voltallige praktijkcommissie
 - Bespreking van het concept 'haalbaarheid'
 - Bespreking voorstel van methodologie
- 08/12/2021: voorzitters + vertegenwoordiger VSK
 - Kennismaking en werkafspraken met nieuwe vertegenwoordiger Vlaamse Scholierenkoepel
- 15/12/2021: voltallige praktijkcommissie + commissie van academici
 - Toelichting door commissie van academici over hun voorstellen
 - Bespreking ontwerp vragenlijst en de aanpak voor een kwalitatieve bevraging van directies en beleidsteams
- 05/01/2022: werkgroep methodologie
 - Bespreking vragenlijst en aanpak interviews
- 20/01/2022: werkgroep methodologie
 - Bespreking vragenlijst met lid academische commissie
- 26/01/2022: voltallige praktijkcommissie
 - Pilot interviews bij leden van de praktijkcommissie
 - Nabespreking rond vragenlijst en aanpak interviews
- 09/02/2022: leden van de praktijkcommissie die optreden als interviewers
 - Briefing interviewers over laatste aanpassingen vragenlijst en aanpak
- 04/03/2022: werkgroep methodologie
 - Bespreking aanpak verwerking resultaten
- 15/03/2022: werkgroep methodologie
 - Bespreking analyse resultaten interviews door onderzoeker
- 16/03/2022: voltallige praktijkcommissie
 - Bespreking resultaten interviews in werkgroepen
- 23/03/2022: voltallige praktijkcommissie
 - Bespreking krijtlijnen tussentijds rapport
- Eind maart 2022: voltallige praktijkcommissie via schriftelijke procedure
 - Feedback op tussentijdse versie van het tussentijds rapport
- 30/03/2022: werkgroep methodologie
 - Afwerking tussentijds rapport
- 27/04/2022: voltallige praktijkcommissie
 - Bespreking aanpak rapport juni 2022
- 04/05/2022: voltallige praktijkcommissie
 - Bespreking aanpak bevraging leerkrachten
- 11/05/2022: voltallige praktijkcommissie
 - Werkvergadering verdere analyse interviews
 - Bespreking aanpak bevraging leerkrachten
- 25/05/2022: werkgroep methodologie

- Bespreking aanpak bevraging leerkrachten
- 30/05/2022: focusgesprek leerlingen kso
- 14/06/2022: werkgroep methodologie
 - Voorbereiding rapport juni 2022
- 17/06/2022: voltallige praktijkcommissie
 - Bespreking aanpak afwerking rapport juni 2022 na arrest Grondwettelijk Hof
- 22/06/2022: werkgroep methodologie
 - Schrijven rapport juni 2022
- 06/07/2022: werkgroep methodologie
 - Afwerken rapport juni 2022

De leden van de praktijkcommissie bouwden expertise op door toelichtingen. Daarnaast stonden hen ook presentaties en achtergronddocumenten ter beschikking. Na de bijeenkomsten werd feedback gevraagd of werden extra vragen gesteld via een digitaal evaluatiesysteem.

De voorzitters hebben tussendoor herhaaldelijk onder elkaar overlegd, afgetoetst en gewerkt in verschillende subgroepen. Ze hebben ook contact gehad met commissie Beter Onderwijs en de Kwaliteitsalliantie.

Focus van de praktijkcommissie

1 Het belang van een gedeelde bril

De praktijkcommissie heeft bewust de tijd genomen om zich te laten informeren door de verschillende betrokken partners: de verschillende onderwijsverstrekkers, de Scholierenkoepel, het Departement Onderwijs en Vorming, AHOVOKS, de VLOR, de SERV, de onderwijsinspectie, de Kunstgroep, het STEMplatform en Hart voor Onderwijs (zie overzicht werkzaamheden). Die aanpak maakte het mogelijk om als praktijkcommissie met een gezamenlijke bril naar de probleemstelling te kijken en zo objectief mogelijk op zoek te gaan naar antwoorden op de vragen.

Om de onderzoeksvragen die op tafel liggen kwaliteitsvol te beantwoorden, heeft de PC het begrip 'haalbaarheid' eerst gedefinieerd:

“Haalbaarheid betekent voor de praktijkcommissie de mogelijkheid om op een voldoende kwalitatieve manier het integrale pakket aan **eindtermen op populatieniveau** te realiseren binnen **elke schoolcontext**, met de **noodzakelijke randvoorwaarden** en ondersteund door een **transparant, objectief evaluatiekader**.”

Met andere woorden, onder eindtermen van de tweede en de derde graad verstaat de praktijkcommissie zowel de eindtermen basisvorming als de specifieke eindtermen. ‘Te realiseren op populatieniveau’ betekent ‘te realiseren door het merendeel van een bepaalde leerlingenpopulatie, niet door elke individuele leerling’. De schoolcontext wordt bepaald door onder andere leerlingeninstroom (OKI⁴), omgevingscontext (stedelijk versus landelijk), finaliteiten/onderwijsvormen en beleidsvoerend vermogen. De schoolcontext omvat ook het eigen pedagogisch project en de eigen pedagogisch-didactische aanpak. De randvoorwaarden omvatten onder andere het wetgevend kader (zoals het vakkenbesluit), onderwijs- en schoolorganisatie, (netoverschrijdende) ondersteunende instrumenten, Onderwijsinspectie, tijd en middelen om te hervormen, overgangsvoorwaarden en begeleiding van scholen. Met ‘transparant en objectief evaluatiekader’ wordt bedoeld dat duidelijk moet zijn hoe Onderwijsinspectie te werk gaat.

2 Het perspectief van een veranderingsproces

Om het vraagstuk rond de haalbaarheid te beantwoorden, was het cruciaal om verder te kijken dan naar eindtermen alleen. De nieuwe eindtermen zijn opgebouwd volgens een nieuw concept, namelijk de 16 sleutelcompetenties. Bovendien vormen de nieuwe eindtermen slechts het inhoudelijke deel van de modernisering naast een structurele hervorming. Zoals al gezegd werd, kan je bij een complex veranderingsproces als de modernisering niet elke school over dezelfde kam scheren.

De praktijkcommissie gebruikte het verandermodel van Knoster⁵ als een kader om de diversiteit aan veranderingsprocessen in de verschillende scholen te benaderen. Dat kader maakte het mogelijk om na te gaan welke knelpunten rond haalbaarheid te maken hebben met de eindtermen zelf, welke te maken hebben met de verschillende aspecten die inherent zijn aan een veranderingsproces en welke te maken hebben met randvoorwaarden die buiten de scholen liggen.

In het model worden vijf verschillende componenten naar voor geschoven die bepalen of verandering succesvol zal zijn:

- de mate waarin de visie op het geheel transparant is,
- het belang ervan,
- het plan van aanpak,
- de beschikbare middelen en

⁴ De OKI (Onderwijs kansarmoede-indicator) wordt berekend als het aantal van de 4 leerlingenkenmerken (Thuis taal niet-Nederlands, Laag opleidingsniveau van de moeder, Ontvangen van een schooltoelage, Wonend in een buurt met hoge mate van schoolse vertraging) waaraan de leerlingen voldoen ("aantikken"), gesommeerd voor alle leerlingen, en vervolgens gedeeld door het totaal aantal leerlingen. De OKI is bijgevolg een cijfer tussen 0 en 4.

⁵ Knoster T. (1991) Presentation in TASH conference, Washington DC / [Vijf elementen voor succesvol veranderen binnen het onderwijs \(wij-leren.nl\)](https://www.wij-leren.nl)

- competenties van het personeel.

In het model staan niet alleen de succesfactoren centraal, maar ook het (h)erkennen van gedragingen wanneer een veranderproces dreigt te stagneren. In het interview met de scholen peilde de praktijkcommissie uitgebreid naar de manier waarop aan die verschillende randvoorwaarden voldaan is.

De praktijkcommissie koos voor dit ondersteunend model omdat het handvatten biedt om het proces bij te sturen zodra het in gang is gezet. Door dit model te gebruiken bij het praktijkonderzoek, kon de praktijkcommissie eventueel ontbrekende randvoorwaarden benoemen die ook een mogelijke invloed hebben op de haalbaarheid van het geheel.

Kwalitatief praktijkonderzoek

1 Inleiding

De opdracht van de praktijkcommissie omvatte aftoetsing bij leerkrachten, experts, directies en leerlingen. De praktijkcommissie is **in een eerste fase** kwalitatief aan de slag gegaan via 40 diepte-interviews van beleidsteams. Het interview is zorgvuldig en doelbewust opgebouwd om tot betrouwbare en diepgaande vaststellingen te komen. Bij de opmaak van de vragenlijst werd inspiratie gehaald uit het verandermodel van Knoster. Verder werd voor de formuleringen en de opbouw van de vragen inspiratie gehaald uit het boek 'Geef eens een voorbeeld: naar een methodiek van goede praktijkvoorbeelden' van Kelchtermans en Ballet (2009)⁶. Tot slot heeft ook een lid van de academische commissie advies gegeven over de vragenlijst.

In het eerste deel over het implementatieproces in het interview kwamen de aspecten personeel, infrastructuur, overlegstructuur, lesorganisatie/leeromgeving/leermateriaal en onderwijstijd aan bod. In het tweede deel van het interview wordt gevraagd naar de eerste indrukken bij de haalbaarheid van de nieuwe eindtermen tweede graad. Tot slot werd ruimte gelaten aan de school voor bijkomende opmerkingen rond de nieuwe eindtermen en de modernisering in het algemeen.

Vervolgens zocht de praktijkcommissie een mogelijke werkwijze om de haalbaarheid van de eindtermen te bevragen tot op het niveau van de studierichtingen. De praktijkcommissie ontwikkelde op basis van de methodologie van de Kunstgroep een eigen vragenlijst. Dat instrument is bezorgd aan alle scholen die studierichtingen van de domeingebonden doorstroomfinaliteit kso aanbieden, met de bedoeling om alle leerkrachten die in die richtingen lesgeven de kans te geven om de vragenlijst in te vullen. Die bevraging leverde beperkte, maar interessante informatie op. De werkwijze kan volgend schooljaar geoptimaliseerd en breder ingezet worden.

Daarnaast zijn er ook in samenwerking met de Vlaamse Scholierenkoepel focusgesprekken met leerlingen uit de domeingebonden kunstrichtingen georganiseerd. Zo wordt nagegaan of de mening van de leerlingen meegenomen kan worden in het hele debat rond de haalbaarheid van de eindtermen.

In wat volgt beschrijven we de bevindingen.

2 Diepte-interviews beleidsteams

De opdracht van de praktijkcommissie omvatte aftoetsing bij leerkrachten, experts, directies en leerlingen. In de loop van het voorjaar 2022 zijn 40 schoolteams bestaande uit een directeur en een beleidsondersteuner of leraar bevraagd via een semi-gestructureerd interview. In het tussentijds rapport werden al voorlopige resultaten uit 35 interviews toegelicht. De resultaten uit alle 40 interviews zijn ondertussen verder verwerkt.

Bij de selectie van scholen werd rekening gehouden met kenmerken als net/koepel, OKI-score, regio en aanbod om te komen tot een diverse steekproef:

Onderwijsverstrekker/koepel:

- GO!: 13

⁶ Geef eens een voorbeeld: naar een methodiek van goede praktijkvoorbeelden, (2009), Kelchtermans, G. & Ballet, K., Plantyn.

- KathOndVla: 18
- OKO: 1
- OVSG: 5
- POV: 3

OKI-score:

- Hoog (tussen 1.44 en 3.44): 11
- Redelijk hoog (tussen 0.89 en 1.44): 11
- Redelijk laag (tussen 0.58 en 0.89): 12
- Laag (tussen 0 en 0.58): 6

Grootstedelijk

- ja: 18
- nee: 22

Aanbod	Domeinoverschrijdende doorstroomfinaliteit	Domeingebonden doorstroomfinaliteit	Dubbele finaliteit	Arbeidsmarktfinaliteit
Taal en cultuur	24	3	7	1
STEM		19	17	17
Kunst en creatie		5	3	3
Land- en tuinbouw		2	2	3
Economie en organisatie		8	18	17
Maatschappij en welzijn		8	12	14
Sport		0	8	3
Voeding en horeca		0	1	1

Meer concrete details over de opzet van het interview, evenals de lijst met interviewvragen zijn opgenomen in het tussentijds rapport. In dit eindrapport focuste de praktijkcommissie zich op de globale bevindingen, de vervolgaanpak die er tussen maart en juni aan gekoppeld is en aanbevelingen vanuit de bevindingen.

Uit de interviews en de eigen ervaring stelde de praktijkcommissie vast dat scholen heel verschillend aan de slag zijn gegaan met de implementatie van de nieuwe eindtermen. Er zijn scholen die de invoering van de eindtermen benaderden vanuit bestaande kaders en concepten, terwijl andere scholen de invoering gebruikten om bestaande kaders en concepten te herdenken.

2.1 Implementatieproces nieuwe eindtermen

De interviews leverden interessante inzichten op over hoe divers de implementatie van de nieuwe eindtermen verliep in de scholen en welke randvoorwaarden daarin ondersteunend waren of ontbraken. Alle scholen zaten in een enorm veranderingsproces. De keuzes die scholen maakten over wanneer ze dat veranderingsproces opstartten en hoe ze dat deden is afhankelijk van een veelheid aan factoren die soms buiten het bereik van de school zelf lagen. De praktijkcommissie uit haar waardering over de manier waarop alle scholen aan de slag zijn gegaan in heel diverse contexten die ieder een eigen aanpak vroegen.

Los van hoe scholen de haalbaarheid van de nieuwe eindtermen inschatten, kan duidelijk worden afgeleid welke elementen ondersteunend waren in het implementatieproces:

- De vijf verschillende aspecten die de praktijkcommissie had afgebakend, bleken allemaal relevant te zijn bij de aanpak van de implementatie van de nieuwe eindtermen in de scholen: **personeel**,

infrastructuur, organisatie van de overlegstructuren, lesorganisatie/leeromgeving/lesmateriaal en onderwijstijd.

- De resultaten gaven aan dat de manier waarop het **personeel** sterk betrokken werd bij het implementatieproces een heel groot effect had om de verandering te doen slagen.
 - Wijzigingen aan de **infrastructuur** waren in verhouding tot de andere aspecten minder bepalend voor het welslagen van het veranderingsproces, al kon het wel een ondersteunend effect hebben op de motivatie van leerkrachten om nieuwe zaken uit te proberen.
 - De meerderheid van de scholen gaf aan dat op het vlak van interne schoolorganisatie, meer specifiek de **overlegstructuren**, iets structureel veranderd is naar aanleiding van de implementatie van de nieuwe eindtermen tweede graad. De werking van de vakgroepen was door de modernisering versterkt. Ook het vakoverschrijdend afstemmen was in veel scholen toegenomen, zowel binnen een leerjaar als over leerjaren heen, en droeg bij aan het implementatieproces van de nieuwe eindtermen. Een belangrijke succesfactor was daarbij de inhoudelijke opvolging van de implementatie door een werkgroep of coördinator.
 - Er was voor alle scholen naar aanleiding van de implementatie van de nieuwe eindtermen iets veranderd in de **lesorganisatie, de leeromgeving en het leermateriaal** voor minimaal 1 vak. Het inzetten op blended learning, digitale ondersteuning en projectmatig werken had volgens de meeste scholen een positief effect op de implementatie van de nieuwe eindtermen.
 - Er waren weinig veranderingen van **onderwijstijd** te zien naar aanleiding van de implementatie van de nieuwe eindtermen. Opvallend was dat een aantal scholen hun onderwijstijd net gereduceerd hebben, om zo meer ruimte vrij te maken voor mentoren-uren of coördinatie-uren ter ondersteuning.
- Wat betreft de **kenmerken** van de bevroegde scholen werd opgemerkt dat een leerlingenpopulatie met veel taalachterstand en hoge SES-kenmerken moeilijker de eindtermen kon bereiken, maar dat dat ook al met de oude eindtermen het geval was.
 - Alle scholen maakten gebruik van interne en externe **ondersteuning** en ervoeren die als zeer effectief. De ondersteuning door de pedagogische begeleidingsdiensten werd over het algemeen als positief ervaren, al werd benadrukt dat vooral begeleiding op maat in de school zelf echt een verschil maakte. Een aantal scholen gaf aan dat er extra was ingezet op een interne uitwisseling van kennis en ervaringen tussen leerkrachten en dat ze dat als zeer waardevol inschatten voor het slagen van het implementatieproces. De meeste scholen gaven aan nog nood te hebben aan verdere ondersteuning.
 - **Tijdig starten** met de voorbereidingen van de implementatie van de nieuwe eindtermen droeg bij aan het succes ervan. Scholen die een eerste graad hadden of er nauw mee samenwerkten, droegen de vruchten van de uitwisseling van ervaringen met de nieuwe eindtermen. Door tijdig te starten kon ook meer aandacht gaan naar visieontwikkeling en inbedding van vernieuwing in nieuwe schoolstructuren.

2.2 Haalbaarheid nieuwe eindtermen

De praktijkcommissie stelde vast dat er in zo goed als elke school goede wil was om de modernisering te realiseren en met de nieuwe eindtermen aan de slag te gaan. Scholen zaten echter niet altijd even ver in de implementatie van de nieuwe eindtermen. Dat had voor een deel met randvoorwaarden te maken, onder andere tijd, professionalisering, schoolorganisatie en regelgeving.

Uit de verschillende interviews kwam een aantal elementen met betrekking tot de haalbaarheid aan bod.

- Factoren die gerelateerd zijn aan de **eindtermen** zelf:
 - De **formulering** van de eindtermen: De specifieke bedenkingen over de formulering liepen erg uit elkaar. Zo waren er reacties dat de eindtermen te gedetailleerd zijn, terwijl anderen opmerkten

dat ze onduidelijk en niet voldoende concreet zijn. Vakleerkrachten leken over het algemeen wel aan de slag te kunnen met de nieuwe eindtermen, terwijl bijvoorbeeld andere leerkrachten die een aantal eindtermen met een transversaal karakter opnamen meer moeite hadden met leesbaarheid van die eindtermen en het begrijpen wat er werd verwacht. Vervolgonderzoek waarin meer fijnmazig per studierichting naar de eindtermen zelf wordt gekeken, zal hier meer klaarheid in scheppen.

- De **omvang** van de eindtermen: Met betrekking tot de omvang van de eindtermen gaf een deel van de geïnterviewden aan dat de **verhouding tussen de basisvorming en het specifiek gedeelte** niet juist zit, waarbij er te veel onderwijstijd wordt ingenomen voor de basisvorming. Dat werd vooral opgemerkt voor richtingen in de dubbele finaliteit, de arbeidsmarktfinaliteit en de domeingebonden doorstroomfinaliteit kso. Verder gingen opmerkingen over de omvang vooral over een **vak of een sleutelcompetentie**, vaak gerelateerd aan een specifieke finaliteit of studierichting, bijvoorbeeld de STEM-doelen in de arbeidsmarktfinaliteit of enkele specifieke domeingebonden doorstroomrichtingen kso.

Het was voor de praktijkcommissie niet altijd duidelijk of uitspraken over de formulering en de omvang effectief over de eindtermen zelf gingen, dan wel over de leerplandoelen als de eindtermen niet letterlijk in de leerplannen waren overgenomen. Dat is een aandachtspunt om mee te nemen bij het opzetten van eventueel vervolgonderzoek.

Opvallend was dat scholen die naast de leerplannen ook rechtstreeks met de eindtermen zelf aan de slag gingen, opmerkten dat de leerplannen eerder als belemmerend werden ervaren bij het implementeren van de nieuwe eindtermen. Zo werd opgemerkt dat het onderscheid tussen niet-eindtermgerelateerde leerplandoelen en eindtermgerelateerde leerplandoelen niet altijd duidelijk is. Aansluitend daarbij werd opgemerkt dat de communicatie over de nieuwe eindtermen in functie van het aanvechten van die eindtermen bij het Grondwettelijk Hof (o.a. in de leerplannen en in de media), niet motiverend was voor leerkrachten om ermee aan de slag te gaan. Ook de onzekerheid in afwachting van de uitspraak van het Grondwettelijk hof, speelde mee (op het moment van afname van de interviews).

- Andere factoren zijn gerelateerd aan de **structuurhervorming**:
 - Vaak werd opgemerkt dat het **leerlingenprofiel** niet klopte met de ambitie van een studierichting, met name in de doorstroomfinaliteit. Door de nieuwe invulling van bestaande richtingen of de toevoeging van nieuwe richtingen was het voor leerlingen, ouders én leerkrachten nog wat zoeken naar welk leerlingprofiel past in welke studierichting. De moeilijkheden waren groter binnen die studierichtingen die grondig veranderd zijn door de modernisering. Dat beïnvloedde de perceptie van haalbaarheid in negatieve zin.
 - De nieuwe structuur, gebaseerd op finaliteiten en ondersteund door de nieuwe eindtermen, biedt kansen in functie van studiekeuze. De meerderheid van de scholen merkte op dat het voortbestaan van **onderwijsvormen naast finaliteiten** overbodig is en veel verwarring zaait. De finaliteiten zijn op zichzelf duidelijk. Er werd eensgezind gepleit voor het afschaffen van de onderwijsvormen, die stigmatiserend zijn.
- Verder zijn er factoren gerelateerd aan **regelgeving**:
 - Bijna in alle scholen werd opgemerkt dat de regelgeving rond o.a. personeelsbeleid niet **voldoende flexibel** is. Dat belemmerde de overgang naar een aangepaste schoolorganisatie en een voldoende flexibele invulling van de opdracht van de leerkrachten. De regelgeving is niet meegegaan met de modernisering (personeelsbeleid, vakkenbesluit ...).
 - Daarnaast werd ook de vraag gesteld naar meer ruimte voor **professionalisering** van de leerkrachten om de haalbaarheid te verhogen. Professionalisering wordt hierbij zeer ruim bekeken en omvat naar vormingen buiten of in de school, ook ruimte voor overleg en uitwisseling.

2.3 Suggesties ter verbetering van de haalbaarheid van de eindtermen

Naast knelpunten vermeldde scholen suggesties ter verbetering van de haalbaarheid van de nieuwe eindtermen en de modernisering.

- Op vlak van **implementatie in de scholen zelf**

- In de eerste plaats vroegen scholen **meer tijd** om de eindtermen te implementeren. Momenteel is een periode van 2 jaar als gedoogperiode voorzien. Tijdens die gedoogperiode zal Onderwijsinspectie niet doorlichten, maar ondersteunende bezoeken doen. Scholen geven aan dat er voor de implementatie van de nieuwe eindtermen tweede graad pas erg laat duidelijkheid was over de nieuwe eindtermen. Dat bevorderde het voorbereidingsproces niet. Scholen vragen op dit moment vooral tijd om te implementeren, nieuwe zaken uit te proberen en bij te sturen. Daarbij werd gevraagd om niet te vroeg te starten met beoordelende bezoeken door Onderwijsinspectie, maar om in dialoog te kunnen gaan met Onderwijsinspectie en zo te kunnen aftoetsen of ze goed bezig zijn. Een voorbeeld dat werd aangehaald is dat scholen onzeker zijn over hoe ze de evaluatie van eindtermen met een transversaal karakter organiseren en hoe Onderwijsinspectie daar naar kijkt. Men gaf aan dat het zeer demotiverend zou zijn als de inspanningen die een team levert om met vernieuwingen aan de slag te gaan, niet goed zouden worden bevonden door Onderwijsinspectie.
- Scholen vermeldde herhaaldelijk dat ze anders naar hun onderwijsorganisatie zijn gaan kijken, onder andere door meer en bewuster in te zetten op samenwerking en afstemming, met focus op het leerproces van de leerling. Scholen benadrukten dat dat vanuit een eigen **visiegerichte schoolorganisatie** gebeurde, zodat het duidelijk was van waaruit bepaalde keuzes werden gemaakt. Naast vakoverschrijdend werken, dat al eerder werd vermeld bij het implementatieproces, blijkt projectwerking en clustering van eindtermen een positief effect te hebben op de haalbaarheid van de nieuwe eindtermen. Zo kan de implementatie van de nieuwe eindtermen tegelijk een hefboom zijn om bijkomende kansen te creëren om onderwijskwaliteit centraal te stellen.
- **Professionaliseren** van leerkrachten nu en in de toekomst zal belangrijk zijn. Er is meer ruimte nodig voor overleg en professionalisering. Intervisies worden als erg ondersteunend ervaren, maar het ontbreekt vaak aan tijd en ruimte om er echt op in te zetten. Ook de verzameling en verspreiding van voorbeelden van goede praktijken door onderwijsverstrekkers/overheid is ondersteunend en is er nu te weinig.
- Aanvullend daarbij zouden de **lerarenopleidingen** ook moeten inzetten op kennismaking met de nieuwe eindtermen en het ROK. Dat gebeurt nu te weinig.
- Om het juiste **leerlingprofiel** in de juiste richting te krijgen, zou meer moeten worden ingezet op begeleiding, communicatie en oriëntatie van leerlingen. Het is belangrijk dat de juiste informatie bij alle onderwijspartners terecht komt, zodat leerlingen en ouders goed geïnformeerd worden. Anders is er een risico op selffulfilling prophecy: als de leerlingen niet in de juiste richtingen zitten, zullen de eindtermen voor die leerlingen ook niet haalbaar zijn.
- Er is vraag naar een **ondersteunende ict-tool** die helpt om zichtbaar te maken welke eindtermen waar aangereikt, ingeoefend en geëvalueerd worden en die toepasbaar is binnen ieder pedagogisch-didactisch project. Zo'n instrument moet gemakkelijk hanteerbaar zijn voor leerkrachten en directie en laat bij voorkeur ook uitwisseling van informatie toe tussen scholen over netten heen.
- Op vlak van **regelgeving**
 - Naast meer tijd, vroegen scholen ook **meer ruimte**. De opdrachten van leerkrachten zouden herbekeken moeten worden zodat scholen een dynamischer personeelsbeleid kunnen voeren met aandacht voor regelluwte en ruimte voor proeftuinen. Een aantal geïnterviewden was voorstander van het introduceren van schoolopdrachten. In het algemeen was er bezorgdheid over de haalbaarheid van de job van de leerkracht. De extra ruimte vroegen scholen ook in de vorm van een duidelijk ambt voor beleidsondersteuning/middenkader, ter ondersteuning van het team.
 - Uit de interviews komt veel kritiek op het **vakkenbesluit**, dat niet past bij de visie achter de modernisering want het houdt vast aan hokjesdenken en bemoeilijkt daarom de hervorming.
- Er werd verschillende keren verwezen naar de **systematische besparing** die al jarenlang stilzwijgend wordt doorgevoerd waarbij scholen i.p.v. 100% middelen waar ze recht op hebben slechts 96,57% krijgen van de uren leraar en het ondersteunend personeel waar ze recht op hebben. Scholen staan voor steeds meer ingewikkelde vraagstukken maar moeten die oplossen met minder middelen dan de voorziene 100%. Afgelopen schooljaar zijn er wel extra middelen onder de noemer "kerntaken" en

“bijsprong” toegekend die op hun beurt opnieuw vasthangen aan een regelgevend kader dat de inzet van die uren op maat van de school beperkt. Scholen willen het vertrouwen om vanuit de eigen noden en visie 100% van de middelen waar ze recht op hebben, zonder beperkende regelgeving in te zetten.

Algemeen werd gevraagd om bij het nemen van beleidsbeslissingen rekening te houden met hun duurzaamheid en kortetermijnoplossingen te vermijden.

3 Pilot bevraging leerkrachten KSO

3.1 Methodologie

Met het oog op het verzamelen van fijnmazige gegevens over de haalbaarheid van individuele eindtermen tot op het niveau van studierichtingen, werd een bevraging van de leerkrachten uitgewerkt. Die bevraging werd een eerste keer uitgetest bij leerkrachten uit doorstroomrichtingen kso die lesgeven in het derde leerjaar. De bevraging verliep individueel. Aan de directies van scholen die doorstroomrichtingen kso aanboden werd gevraagd om vragenlijsten door te sturen naar alle leerkrachten die in de doorstroomrichtingen kso lesgeven.

De vragenlijst bestond uit twee delen. Een deel met een korte toelichting en algemene vragen over welke vakken de leerkracht het afgelopen jaar gaf in een bepaalde studierichting, hoeveel uren daarvoor ingepland waren en of die uren globaal genomen volstonden. Ook werd gevraagd of er nog voldoende ruimte was voor het eigen pedagogische project. Het tweede deel bestond uit de volledige lijst van eindtermen basisvorming die in de richting waar de leerkracht lesgeef van toepassing waren. De leerkracht werd gevraagd om per eindterm aan te geven of die voorzien was in het eigen vak/project in het derde jaar of in het vierde jaar. Van de eindtermen die voorzien waren in het eigen vak/project van de leerkracht in het derde jaar werd gevraagd om aan te geven of de leerkracht de eindterm in het afgelopen jaar kon realiseren. Als de leerkracht aangaf dat de eindterm niet kon gerealiseerd worden het afgelopen jaar, werd gevraagd om dat toe te lichten.

De ingevulde vragenlijsten werden anoniem verwerkt.

3.2 Eerste bevindingen

De bevraging is in de loop van juni 2022 verstuurd naar de scholen. Met betrekking tot de methodologie kon worden vastgesteld dat ze op het eerste gezicht effectief is. Drieëndertig leerkrachten hebben de vragenlijst volledig ingevuld teruggestuurd, ondanks de drukke periode op het einde van het schooljaar. Uit de analyses bleek dat de meeste leerkrachten dat zorgvuldig hebben gedaan. Er leken weinig moeilijkheden te zijn met de gehanteerde methodologie. Afhankelijk van de rol die de praktijkcommissie nog zal spelen, kan ze de bevraging in de loop van het najaar 2022 met ondersteuning van een extern onderzoeksbureau breder uitrollen. Op voorwaarde dat voldoende leerkrachten de vragenlijst invullen, biedt die aanpak zeker mogelijkheden om fijnmazige informatie rond de haalbaarheid van de eindtermen tot op het niveau van studierichtingen te verzamelen.

Als voorbeeld bespreken we de acht formulieren ingevuld door leerkrachten die **wiskunde** geven. Hoewel dat aantal te beperkt is om al harde uitspraken te doen tot op het niveau van individuele eindtermen, bood het wel een beeld van wat de bevraging kan opleveren als meer leerkrachten ze invullen. Leerkrachten die **vijf lesuren per week** konden besteden binnen de studierichting Architecturale en Beeldende Vorming, gaven aan dat de eindtermen wiskunde globaal genomen haalbaar waren. Bij geen enkele eindterm die een leerkracht had opgenomen in het derde jaar werd aangegeven dat ze niet gerealiseerd was. Ook eindtermen van andere sleutelcompetenties werden opgenomen, waaronder digitale competenties en onderzoeksvaardigheden. Een leerkracht binnen die groep gaf wel aan dat de eindtermen globaal genomen te omvangrijk waren en onduidelijk geformuleerd, maar wees tegelijk op het foute profiel van leerlingen binnen de studierichting als een knelpunt. Een andere leerkracht gaf aan dat de eindtermen te zwak waren voor deze richting. Nog een andere leerkracht vermeldde dat niet de eindtermen maar wel de leerplannen te omvangrijk waren. Leerkrachten die daarentegen slechts **vier uur per week** hadden om wiskunde te geven, vonden de eindtermen bijna allemaal te omvangrijk en te gedetailleerd. Dit lijkt los te staan van de specifieke richting waarbinnen ze lesgeven. Een leerkracht die wiskunde gaf binnen de richting Muziek was echter van mening dat de doelen te zwak zijn.

De groep van leerkrachten wiskunde was te klein om ook al uitspraken te doen over **individuele eindtermen** die leerkrachten aanduiden als niet gerealiseerd. Een paar eindtermen werden door meerdere leerkrachten als niet gerealiseerd aangeduid, maar andere leerkrachten gaven bij diezelfde eindtermen aan dat ze wel gerealiseerd

werden. Het leek dus niet zo dat er eindtermen waren die voor alle leerkrachten niet realiseerbaar waren. Daaruit volgt de aanbeveling van de praktijkcommissie om bij de eventuele verdere uitrol van de bevraging expliciet na te gaan wat er concreet aan zou moeten veranderen aan eindtermen die niet gerealiseerd werden. Er werd wel gevraagd naar waarom een eindterm niet gerealiseerd werd en wat een mogelijke oplossing zou kunnen zijn, maar de antwoorden daarop bleven redelijk vaag. Via concrete antwoordsuggesties zou kunnen worden nagegaan welke eindtermen leerkrachten bijvoorbeeld zouden schrappen, verschuiven naar het specifiek gedeelte, verschuiven naar de derde graad of herformuleren.

Aanvullend zou de praktijkcommissie volgende verbeteringen aan de **methodologie** toepassen:

- De bevraging zou in een gebruiksvriendelijke vorm moeten worden gegoten, met bijvoorbeeld meer keuzemenu's via drop-downs, rekening houdend met de respondent én met verwerking van de resultaten achteraf.
- Algemene vragen over de haalbaarheid waren meestal duidelijk, maar kunnen nog wat verfijnd worden. Zo werden er soms tegenstrijdige antwoorden gegeven.
- In de vragenlijst zouden naast alle eindtermen basisvorming, ook de cesuurdoelen moeten worden opgenomen.

Het blijft verder ook een uitdaging om bij leerkrachten die met leerplannen werken waarin eindtermen niet letterlijk worden opgenomen na te gaan of ze uitspraken doen over eindtermen of leerplandoelen. Een leerkracht maakte expliciet het onderscheid. Maar mogelijk speelde dat ook mee in andere antwoorden, want twee andere leerkrachten reageerden anders op het geheel van het curriculum ('te omvangrijk') dan op individuele eindtermen ('geen enkele aangeduid als niet gerealiseerd').

4 Focusgesprek leerlingen

4.1 Methodologie

De praktijkcommissie bevroeg ook leerlingen. In samenwerking met de Vlaamse Scholierenkoepel (VSK) werd een methodiek uitgewerkt en uitgeprobeerd. In die methodiek werd rekening gehouden met de context en de leefwereld van de leerlingen. Omdat voor een aantal doorstroomrichtingen kso al concrete signalen rond bepaalde eindtermen waren opgevangen door de praktijkcommissie, spitste de bevraging zich toe op die eindtermen. Het betrof 23 eindtermen binnen de sleutelcompetenties 'Computationeel denken en handelen' en 'Competenties inzake wiskunde, exacte wetenschappen en technologie'. Die 23 eindtermen werden geconcretiseerd zodat de leerlingen ze konden begrijpen.

Via de volgende methodiek kregen de leerlingen de kans om er hun mening over te geven:

- Na een korte kennismaking en inleiding, kregen de leerlingen de 23 eindtermen individueel te lezen. De leerlingen kregen ook post-its in vier kleuren. Ze konden tijdens de individuele oefening nagaan welke eindterm ze een kleur zouden geven:
 - Geel: hier word ik blij van
 - Blauw: dit laat me koud, dit is niet interessant
 - Rood: hier word ik boos van, dit is nutteloos
 - Groen: dit vind ik belangrijk voor mijn toekomst
- In een volgende fase plakten de leerlingen de post-its op grote bladen bij de juiste eindterm. Ze noteerden op de post-it ook uit welke richting ze kwamen en hun eerste reactie bij de eindterm.
- In de laatste fase werden de eindtermen waar post-its bij zijn gehangen in groep besproken.

4.2 Eerste bevindingen

De methodiek bleek in staat om de leerlingen actief te laten deelnemen en hun feedback te laten geven over een aantal eindtermen. Het aantal eindtermen dat op die manier kon worden afgetoetst bij de leerlingen is evenwel beperkt.

Opvallend was dat leerlingen over geen enkele eindterm eensgezind waren. De argumentatie die naar boven kwam was heel divers. De studierichting waarin de leerlingen zaten speelde gedeeltelijk mee, maar belangrijker nog was de persoonlijke achtergrond/interesse van de leerling. Leerlingen beargumenteerden hun keuze voor een bepaalde

kleur daarnaast vooral vanuit hoe de inhoud was aangebracht. Het helpt als de leerlingen het nut ervan inzien, dat kan zowel op korte als op langere termijn zijn. Daarnaast kunnen positieve leerervaringen afstralen op de inhoud en zelf, zelfs als die inhoud niet in hun interesseveld vallen of als ze niet direct of indirect toepasbaar/nuttig zijn.

Dat sloot aan bij de verwachtingen bij nieuwe eindtermen die VSK in november aan de praktijkcommissie presenteerde. Daarin spraken de leerlingen zich uit voor authentieke leerervaringen met aandacht voor het nut van wat geleerd wordt en voor actualiteit. In die presentatie komt naar boven dat ze achter een brede basisvorming blijven staan, met inbegrip van burgerschap, fysiek en mentaal welbevinden, inzet van moderne technologie, maar dat er ook voldoende ruimte moet zijn voor keuzevakken. Hun oordeel over de nieuwe eindtermen is beter dan hun oordeel over de oude. Daarnaast bleek dat ze een geïntegreerde aanpak verkiezen boven een strikte opdeling in schoolvakken. Verder is de eigenheid van een studierichting belangrijk, maar mag een verkeerde studiekeuze een toekomstige studiekeuze niet belemmeren.

5 Voorstel Vervolgaanpak vanaf 2022-2023

Voor meer concrete ondersteuning voor het praktijkonderzoek zelf, zoals advies rond de vragenlijst voor de semi-gestructureerde interviews, ondersteuning bij de verwerking van de resultaten van de interviews en advies rond de methodologie van de bevraging van de leerkrachten en inschattingen van de benodigde onderwijstijd, heeft de praktijkcommissie dankbaar gebruik gemaakt van de expertise binnen de commissie van academici. In samenspraak met een lid van de commissie van academici, acht de praktijkcommissie het, na een schooljaar werken met de nieuwe eindtermen, mogelijk om in de loop van schooljaar 2022-2023 operationeel aan te tonen in welke mate ze haalbaar en helder zijn.

De bevraging bij leerkrachten toont aan dat zij vanuit hun ervaring het afgelopen jaar uitspraken kunnen doen over individuele eindtermen. Uitgaande van de vragen "In welke mate zijn de eindtermen per studierichting haalbaar in tijd en moeilijkheidsgraad? In welke mate zijn de eindtermen helder/afgebakend/eenduidig operationaliseerbaar?" lijken de volgende stappen interessant om verder uit te werken in samenwerking met een onderzoeksbureau:

- Bij voorkeur worden alle studierichtingen onderzocht. Indien dat niet haalbaar is, worden studierichtingen geselecteerd op basis van gesignaleerde knelpunten;
- Een steekproef van individuele leraren per vakdomein binnen die studierichtingen wordt aan het werk gezet om systematisch per eindterm de benodigde lestijden/leertijd in te schatten om eindtermen te realiseren (verwerven, verwerken, oefenen). Dat kan het best via een gestandaardiseerde werkwijze gebeuren en resulteren in becijferde overzichten per eindterm. Op individueel niveau kunnen ook knelpunten in moeilijkheidsgraad, helderheid ... worden aangeduid;
- Die overzichten worden descriptief statistisch verwerkt;
- Eindtermen waar grote afwijkingen zitten op de ingeschatte tijd worden aan experts voorgelegd;
- Teams per studierichting leggen de inschattingen per domein naast elkaar en leggen de puzzel (overlap wegwerken; eindtermen die samen gerealiseerd kunnen worden over vakken heen ...) en komen tot een totaalbegroting van de benodigde studietijd.

Bovenstaand voorstel gaat nog een stap verder dan de bevraging bij leerkrachten over hun eigen vak. Het helpt om de puzzel te leggen voor de haalbaarheid van het geheel van de eindtermen voor een studierichting. Het voorstel was al uitgewerkt voor de uitspraak van het Grondwettelijk Hof, maar blijft volgens de praktijkcommissie nog altijd relevant. Praktijkonderzoek rond de haalbaarheid van de eindtermen is niet eenvoudig, maar is zeker mogelijk. Scholen en leerkrachten zijn een noodzakelijke partner om ook in de toekomst telkens mee te nemen bij het ontwikkelen of aanpassen van eindtermen.

Conclusies en aanbevelingen

De conclusies uit het tussentijds rapport blijven overeind. Nieuwe eindtermen kunnen niet los gezien worden van de hele modernisering secundair onderwijs, die een veranderingsproces teweegbrengt in de scholen.

Het Grondwettelijk Hof heeft een oordeel geveld over de nieuwe eindtermen op het moment dat de praktijkcommissie haar rapport aan het finaliseren was. De praktijkcommissie aanvaardt het oordeel, dat genomen is vanuit de kijk op vrijheid van onderwijs. De praktijkcommissie kijkt vanuit een andere bril naar de

haalbaarheid van de nieuwe eindtermen namelijk wat er concreet op de klasvloer verworven, verwerkt en geoefend kan worden met oog op het leertraject van de leerling. Haalbaarheid betekent immers voor de praktijkcommissie de mogelijkheid om op een voldoende kwalitatieve manier het integrale pakket aan **eindtermen op populatieniveau** te realiseren binnen **elke schoolcontext**, met de **noodzakelijke randvoorwaarden** en ondersteund door een **transparant, objectief evaluatiekader**.

De praktijkcommissie doet een aantal voorlopige vaststellingen. Uit de interviews en contacten binnen de netwerken van de leden van de praktijkcommissie, blijkt over het algemeen een grote bereidheid én vanzelfsprekendheid om met de nieuwe eindtermen en de hele modernisering aan de slag te gaan. Dat betekent niet dat de implementatie ervan overal even soepel verloopt. De leerkrachten en scholen zijn nog volop aan het inwerken, verkennen en bijsturen.

1 Aanbevelingen met betrekking tot de randvoorwaarden

De overheid wil via de eindtermen de kwaliteit van het onderwijs verhogen. De praktijkcommissie onderschrijft de bedenking die verschillende scholen uiten, namelijk dat de eindtermen ondersteunend kunnen zijn voor onderwijskwaliteit maar op zichzelf niet voldoende zijn om de kwaliteit van het onderwijs te verhogen. De nieuwe eindtermen zijn slechts een deel van de modernisering die is ingezet. De volledige modernisering en alle veranderingen die daaraan verbonden zijn, vereisen heel wat noodzakelijke randvoorwaarden. De praktijkcommissie blijft ook in dit rapport bij haar besluit dat die randvoorwaarden niet voldoende ingevuld zijn en dat daardoor de implementatie van de nieuwe eindtermen en de modernisering in het algemeen wordt bemoeilijkt.

De praktijkcommissie formuleert daarom volgende aanbevelingen:

- Geef scholen **voldoende tijd** om nieuwe eindtermen te implementeren. Verleng de gedoogperiode die Onderwijsinspectie hanteert.
- Belangrijk is dat er op tijd duidelijkheid is over nieuwe eindtermen en dat daarover dan ook tijdig **gecommuniceerd** wordt.
- Geef scholen en leerkrachten meer tijd en flexibiliteit voor **overleg en professionalisering**.
- Zet in op heldere communicatie naar leerlingen en ouders over nieuwe studierichtingen en studieprofielen zodat de **juiste leerling op de juiste plaats** zit.
- Creëer regelgeving die een **dynamisch personeelsbeleid** ondersteunt, meer bepaald een vakkenbesluit dat aangepast is aan de visie achter de nieuwe eindtermen.
- Ondersteun dit ingrijpende veranderingsproces met extra middelen voor de ontwikkeling van **visie, beleid en competenties**.
- Geef scholen ook de vrijheid om zelf **extra tijdelijke middelen** in te zetten: interne of externe beleidsmedewerkers aanwerven of leraren inschakelen om het beleid mee te ondersteunen tijdens de implementatiefase.
- Zet in op vorming van directeurs rond de **processen van veranderingsmanagement** en welke mechanismen spelen, bijvoorbeeld via intervisie tussen directies van soortgelijke profielen van scholen.

De modernisering had oorspronkelijk de ambitie om zowel de structuur, de inhoud als het personeelsbeleid te hervormen. Uiteindelijk zijn enkel de structuur en de inhoud hervormd. Het personeelsbeleid is niet meegenomen, waardoor er nu knelpunten zijn die het moderniseringsproces op verschillende manieren belemmeren. De hervorming van regelgeving om een flexibel personeelsbeleid te kunnen voeren is cruciaal. Er is een grote diversiteit aan scholen, met unieke schoolteams. Geef elk schoolteam de vrijheid om vanuit een gezamenlijk ontwikkelde visie een eigen, slagkrachtig beleid te kunnen voeren.

Los van welke rol de praktijkcommissie nog kan opnemen, wil ze benadrukken dat als de randvoorwaarden niet aangepast worden, ook met aangepaste eindtermen veel van de huidige bezorgdheden zullen blijven bestaan. Directies hebben te weinig slagkracht en hefboomen in handen om grote veranderingen door te voeren. Tijdens de praktijkcommissie werd opgemerkt dat de haalbaarheid van de eindtermen minder een knelpunt is dan de haalbaarheid van de veelzijdige job van leerkracht.

2 Aanbevelingen met betrekking tot de eindtermen

Het bovenstaande neemt niet weg dat er ook knelpunten zijn die rechtstreeks gerelateerd zijn aan de eindtermen. Hoewel sommige scholen het geheel van de eindtermen als haalbaar inschatten, zijn er ook veel scholen die aangeven dat in bepaalde studierichtingen en finaliteiten knelpunten zitten. Met de nieuwe oefening die nu op de tekentafel ligt na de uitspraak van het Grondwettelijk Hof is het belangrijk om die knelpunten in kaart te brengen met behulp van de concrete ervaringen uit de onderwijspraktijk.

De politiek en de onderwijsverstrekkers staan voor een grote verantwoordelijkheid. De modernisering zal vertraging oplopen. Er is door heel wat experts, leerkrachten en vertegenwoordigers van de onderwijsverstrekkers lang en hard gewerkt aan de eindtermen die volgens hen nodig zijn voor onze leerlingen. Het zal een hele uitdaging zijn om dat werk niet voor een groot deel verloren te laten gaan en tegelijk tegemoet te komen aan de uitspraak van het Grondwettelijk Hof.

De praktijkcommissie formuleert daarom volgende aanbevelingen:

- Er moet voor het einde van dit kalenderjaar een concreet voorstel voor de nieuwe eindtermen 2de-3de graad gecommuniceerd worden;
- Ondanks de tijdsdruk is het belangrijk dat de nieuwe eindtermen tot stand komen vanuit een coherente visie en een helder kader:
 - Het bestaande concept gebaseerd op **16 sleutelcompetenties** wordt best niet zomaar in de vuilnisbak gegooid. De 16 sleutelcompetenties zijn helder, actueel, uitdagend. Hou ze inhoudelijk voldoende breed, ze geven veel kansen om vakoverschrijdend, samenhangend onderwijs van de 21ste eeuw te ontwerpen;
 - **Vermijd het werken en denken in vakjes** zodat de haalbaarheid van het geheel voldoende wordt meegenomen.
 - Houd rekening met **wat de leerlingen nodig hebben** bij de selectie van wat behouden blijft;
 - Behoud de eindtermen met een **transversaal karakter** die te bereiken zijn. Ze bieden hefboomen om de schoolorganisatie te hervormen in functie van meer samenwerking en afstemming en dus versterking van een gezamenlijke focus op onderwijskwaliteit;
 - Ga voluit voor de **finaliteiten** die op zichzelf staan en helder zijn. Schrap het concept 'onderwijsvormen'.

Los van de uitspraak van het Grondwettelijk Hof, formuleert de praktijkcommissie volgende aanbevelingen in functie van het verbeteren van de haalbaarheid van de eindtermen zelf:

- Onderzoek op welke manier elementen uit de **basisvorming naar de specifieke vorming** verschoven kunnen worden om zo de haalbaarheid van bepaalde studierichtingen beter te laten aansluiten bij het leerlingenprofiel;
- Formuleer **heldere eindtermen** die de leraar kan hanteren, eventueel na professionalisering, en die ook in hun aangepaste vorm meetbaar zijn;
- Neem de eindtermen letterlijk over in de **leerplannen** zodat duidelijk is wat minimaal verwacht wordt vanuit de overheid en vanuit de praktijk, over scholen heen, zodat met Onderwijsinspectie eenzelfde taal gesproken kan worden.

De praktijkcommissie vraagt om het **werkveld** vanaf het begin te betrekken bij het aanpassen van de eindtermen voor de 2de en de 3de graad en het tot stand komen van nieuwe eindtermen in andere onderwijsniveaus zoals het basisonderwijs en het volwassenenonderwijs, bijvoorbeeld via proeftuinen.

De praktijkcommissie benadrukt dat enkel het aanpassen van de eindtermen zelf, niet de sleutel is tot het haalbaar maken ervan. Integendeel, lange onduidelijkheid of aanpassingen die ingrijpende impact hebben op de inhoud van het curriculum zullen in heel wat scholen de implementering bemoeilijken. Tegelijk met het aanpassen van de eindtermen moet werk gemaakt worden van de randvoorwaarden die momenteel niet vervuld zijn.

Tot slot

Uit 40 interviews van Vlaamse scholen verspreid over de verschillende domeinen en finaliteiten en verschillende contacten binnen het brede netwerk van de leden van de praktijkcommissie, blijkt dat elke school al handelend stappen zet en dat die praktische aanpak zorgt voor waardevolle voortschrijdende inzichten waarbij denken in mogelijkheden i.p.v. in beperktheden voor hefboomen zorgt in de verschillende scholen. Elke school zoekt op zijn manier en zorgt daardoor voor verbinding en professionalisering onderling. De praktijkcommissie roept op om ideologische en politieke discussies te overstijgen en efficiënt, kwaliteitsvol, constructief en verbindend aan de slag te gaan om in het belang van de onderwijspraktijk waarin de leerling centraal staat, zo snel mogelijk tot een nieuwe set haalbare eindtermen voor de 21ste eeuw te komen.

De praktijkcommissie is bereid om waar nodig hulp te bieden.